

2015/01/20/arhaizaciya-politiki. – Название с экрана. – Дата обращения: 12.10.2017.

13. Ревуцкая Е.А. Модернизация vs архаизация в современной России: соотношение, динамика, следствия / Е.А. Ревуцкая // Обсерватория культуры. – 2014. – № 1. – С. 37–43.

14. Следзевский И.В. Концепция программы "Архаический синдром в бывшем Советском Союзе. Проблемы возрождения архаического сознания в экстремальных жизненных ситуациях и в закрытых культурных средах" / И.В. Следзевский // Пространство и время в архаических культурах (материалы коллоквиума) / отв. ред. И.В. Следзевский. – М., 1992. – С. 78–89.

15. Костина А.В. Массовая культура как феномен постиндустриального общества. – Изд. 5-е / А.В. Костина. – М.: Изд-во ЛКИ, 2011. – 352 с.

16. Ахизер А.С. Дialeктика урбанизации и миграции в России / А.С. Ахизер // Общественные науки и современность – 2000. – № 1. – С. 78–89.

17. Полегкий А. РФ ждет военная диктатура [Электронный ресурс] / Алексей Полегкий. – Режим доступа : <http://nv.ua/opinion/polegkiy/rf-zhdet-voennaya-diktatura-25656.html>. – Название с экрана. – Дата обращения: 11.10.2017.

References:

1. BULVINSKYI, A.H. (ed.) (2017) Osoblyvosti suspilno-politychnoi modernizatsii krain postradianskoho prostoru: monohrafiia. Kyiv: DU "Instytut vsesvitnoyi istoriyi NAN Ukrainy".
2. BURANCHYN, A. (2017) Arhaizaciya v kontekste sotsiokulturnykh ugroz (na primere Respubliki Bashkortostan). [Online]. Available from: <http://lawinrussia.ru/content/arhaizaciya-v-kontekste-sotsiokulturnykh-ugroza-na-primere-respubliki-bashkortostan>. [Accessed: 1st. October 2017].
3. AKHIEZER, A.S. (1991) Rossiya: kritika istoricheskogo opyta: [V 3 t.]. Moscow: FO SSSR.
4. AKHIEZER, A.S. (2001) Arhaizaciya v rossiyskom obshchestve kak metodologicheskaya problema. *Obshchestvennyye nauki i sovremennost'*. № 2, 89–100.
5. BANNIKOV, K. (2013) Arhaicheskij sindrom. O sovremennosti vnevremennogo. *Otechestvennyye zapyski*. № 1. [Online]. Available from: <http://magazines.russ.ru/oz/2013/1> [Accessed: 2rd. October 2017].

6. KARPENKO, A.A. (2016) Religioznaya dukhovnost': put' vyhoda iz "dukhovnoho krizisa" ili Arhaizatsiia obshchestva? *Humanitarnye nauchnye issledovaniya*. № 5, p. 110–116.

7. KRUPKIN, P.L. (2013) Krizis modernizatsii i Arhaizaciya obshchestva. *Znanie. Ponimanie. Umenie*. № 1, p. 309–313.

8. LAMAZHAA, Ch.K. (2009) Problema arhaizatsii obshchestva. *Znanie. Ponimanie. Umenie*. № 4, p. 44–48.

9. LAMAZHAA, Ch.K. (2013) *Arhaizatsiia obshchestva. Tuvinskij fenomen*. Moscow: Lybrom.

10. MART'ANOV, V.S. (2009) Arhaizatsiia s holovy. *Sovremennaya literatura* [Online]. Available from: http://lit.lib.ru/m/martxjanow_w_s/text_0190.shtml [Accessed: 4.10.2017].

11. NIKOLAIEVA, U. (2016) Grozit li Rossii novoe Srednevekovie: Ne feodalizm, a nechto bolee drevnee stuchitsya k nam v dver'. [Online] Available from: http://www.ng.ru/stsenarii/2016-10-25/9_6843_middleages.html [Accessed: 3.10.2017].

12. OLEJNIK, A. (2015) Arhaizatsiia politiki. [Online] Available from: <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2015/01/20/arhaizaciya-politiki/> [Accessed: 12.10.2017].

13. REVUCKAYA, E.A. (2014) Modernizaciya vs Arhaizatsiia v sovremennoi Rossii: sootnoshenie, dinamika, sledstviya. *Obseruatoriya kultury*. № 1, p. 37–43.

14. SLEDZEVSKIY, Y.V. (1992) Koncepciya prohrammy "Arhaicheskii sindrom v byvshe Sovetskom Soyuze. Problemy vozrozhdeniya arhaicheskogo soznaniya v ekstremal'nykh zhiznennykh situatsiyax i v zakrytykh kulturnykh sredax". *Prostranstvo i vremya v arhaicheskikh kulturax (materialy kollokviuma)*, p. 78–89.

15. KOSTINA, A.V. (2011) *Massovaya kul'tura kak fenomen postindustrialnogo obshchestva*. Moscow: Izdatel'stvo LKI.

16. AXIEZER, A.S. (2000) Dialektika urbanizatsii i migratsii v Rossii. *Obshchestvennyye nauki i sovremennost'*. № 1, p. 78–89.

17. POLEHKIJ, A. (2014) RF zhdet voennaya diktatura. [Online]. Available from: <http://nv.ua/opinion/polegkiy/rf-zhdet-voennaya-diktatura-25656.html> [Accessed: 11.10.2017].

Надійшла до редколегії 01.12.17

T. Orlova, Doctor of history, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PUTIN'S RUSSIA: CAUSES OF ARCHAIZATION

Developments in contemporary Russia make up involution, that is, moving in the reverse direction of progress. In social and humanitarian discourse this process is characterized as "archaization". Putin's Russia manifests not only the government's orientation but that of the majority of people exactly at archaization as an option of accommodating to circumstances of crisis. Its reasons are caused by many factors, past and present, based on the Russian civilizational code. Traditionalism and hostility to the complications of modernization are deeply ingrained into it. Eventually, archaization may bury Putin's system.

Key words: Russia, civilization, modernization, archaization, crisis.

УДК 94:341.71:327(489:470)"17"

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.135.4.09>

I. Пана, асп.
Український католицький університет, Львів, Україна

"ПРОТЕСТАНТСЬКА ЕТИКА" ДАНСЬКИХ ДИПЛОМАТІВ ПОЧАТКУ ХVІІІ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ ЮСТА ЮЛЯ, 1709–1711)

Теренами Східної Європи на початку ХVІІІ ст. подорожували численні європейські мандрівники, які описували не тільки природні ландшафти чи щоденне життя місцевих населення, але також його релігійну культуру, що вражала їх своєю відмінністю та оригінальністю. Саме прикладом такої подорожньої літератури є записки данського посла Юста Юля, який із 1709 до 1711 р. очолював дипломатичну місію при російському царському дворі. Упродовж цього періоду він мав змогу подорожувати російськими, українськими та польськими теренами і детально описувати все те, що його вражало чи дивувало. Вартими уваги є його рефлексії щодо православної релігійної культури та її представників, оскільки вони відображають "протестантське" бачення православ'я на початку ХVІІІ ст. Окрім того, ці контакти данського дипломата з іншою політичною та релігійною культурою спричинилися до виявів його "протестантської етики" на сторінках подорожніх записок. Цей концепт у зазначеній статті, окрім веберівського трактування, охоплює також морально-етичний образ людини та систему норм і цінностей, що була властива Юсту Юлю як представнику протестантської релігійної культури.

Ключові слова: Юст Юль, данська дипломатична місія (1709–1711), "протестантська етика", Макс Вебер, релігійна культура, подорожня література.

На початку ХVІІІ ст. величезні території від Піренейського п-ва до Балтики були театром грандіозного військового протистояння, підсумком якого стала втрата провідної ролі Францією та Швецією, що домінували на міжнародній арені від часів Вестфальського миру. У басейні Балтійського моря імперським амбіціям Швеції протистояла доволі строката не лише в політичному, але й соціокультурному сенсі Північна ліга, що об'єднала католицьку Річ Посполиту, православну Російську

державу та протестантські Данію і Саксонію. За лаштунками кривавих баталій Північної війни тривала копітка дипломатична робота, метою якої була консолідація антишведської коаліції.

Непогано досліджені з погляду класичної політичної історії дипломатичні місії часів Північної війни залишили чимало свідчень про зустрічі із представниками інших культур, комунікацію з ними [4, 6, 12]. Заради виконання своєї місії дипломати приміряли на себе ролі

етнографів-мемуаристів, чиїм завданням було детально записувати все побачене та почуте у відвіданій ними країні, щоб згодом цей описовий матеріал міг бути використаний правителями та їхніми урядовцями для "уявлення" тієї чи іншої країни та її населення, тобто творення "ментальної карти" [25]. Ці еґо-наративи збереглися у формі подорожніх записок, мемуарів, депеш. Проте ці тексти не тільки містять опис "інших людей", яких дипломати побачили в тій чи іншій країні, але й відображають світогляд самих мандрівників, їхню систему цінностей, релігійну та мовну інакшість і культурну своєрідність. Порівняння, критика чи несприйняття побаченого в новій країні працює у цьому випадку як призма, що дозволяє спроектувати джерельну інформацію для реконструкції комплексу стандартів, цінностей та рис самого автора тексту [28].

Завданням цієї статті є аналіз подорожніх записок данського дипломата Юста Юля. Слід зазначити, що це джерело використовується найчастіше російськими дослідниками для аналізу історичної постаті Петра I та його епохи [3, с. 356–369], для висвітлення російсько-скандинавських міжнародних відносин у роки Північної війни [4, 6, 7, 8, 13, 14, 23, 24] та як свідчення про тогочасні події та відомих постатей "очима іноземця" [21]. Наприклад, данські дослідники трактують записки Юста Юля як приклад подорожньої літератури XVIII ст. [32]. В українських дослідженнях зазначений текст згадують нечасто, хоча він містить цікаві "українські сюжети", які ще потребують ґрунтовного вивчення [19].

Мета статті – реконструювати систему норм і цінностей згаданого данського дипломата щодо людських відносин, суспільної поведінки, що була основою певних його соціально-етичних оцінок, тобто властиву йому як данському лютеранину – "протестантську етику" [20]. Цей концепт, у свою чергу, тісно пов'язаний із виявами різних культурних та релігійних відмінностей. На думку дослідника уявлених спільнот Роджера Брубейкера, "мова й релігія, можливо, є двома найбільш соціально і політично значущими сферами вияву культурних відмінностей у сучасному світі" [27]. Проте цю тезу цілком можна застосувати до реалій раннього Нового часу, де поділ на католицькі та протестантські країни в межах лише однієї Європи був подекуди визначальним фактором під час політичної конфронтації чи співпраці. Репрезентантом же іншої частини Європи була Російська держава, що вирізнялася на цьому конфесійному різноманітті монолітним і незрозумілим для решти європейців православ'ям, яке дисонувало із постреформаційним конфесійним різноманіттям у Західній та Центральній Європі.

Слід пригадати, що протестантська історія Данії почала свій відлік у 1537 р. Саме тоді було оголошено ордонанс, згідно з яким за основу церкви було взято догмати лютеранства і встановлено нові правила церковної ієрархії [10]. Із XVI до початку XVIII ст. протестантизм зміцнив свої позиції на території не тільки Данії, але й усієї Скандинавії. Особливо корисним було функціонування богословського факультету Копенгагенського університету, що забезпечував у ті часи данську державу високоосвіченими випускниками, які працювали не тільки пасторами, але й перебували на державній службі завдяки ґрунтовній освіті та знанню іноземних мов (наприклад, як Рasmus Еребo, про якого йтиметься пізніше). Крім того, за ці майже 200 років сформувалися цілі генерації данців-протестантів, які були виховані в дусі протестантизму, отримавши певні знання та відповідне виховання, що вирізняло їх під час мандрів по багатоконфесійній Європі.

На початку XVIII ст. відбувається доволі чисельна міграція данців закордон і не тільки в західноєвропейсь-

кі держави, але й на схід, до тодішньої Російської держави. Північна війна стимулює обмін дипломатичними посольствами між данським та російським дворами, будівництво Петербургу приваблює данських купців і ремісників, розбудова російського флоту на Балтиці відбувається за участі досвідчених інженерів і моряків данського походження (а також інших північних європейців, особливо норвежців) [29]. Ця доволі строката за своїм складом група скандинавів (професійні моряки, військові, ремісники, купці та дипломати) навіть під час свого тимчасового, але тривалого перебування в цьому регіоні Європи завжди об'єднувалась як релігійна громада і засвідчувала свою конфесійну приналежність та практикувала протестантизм, відвідуючи лютеранські кірхи німецької громади в Петербурзі та Москві через відсутність власних храмів [2, 17, 18]. Власне, данці й інші скандинави приєднуються до вже існуючих громад, оскільки "від XVI ст. під російське правління потрапляють щоразу нові групи протестантів" [15, с. 114].

Саме тоді відбуваються "контакти" данців із представниками інших національностей та конфесій: найчастіше скандинавський протестантизм перетинався із православ'ям та його носіями, які домінували тут. Таким прикладом є дворічна місія Юста Юля та його секретаря Рasmus Еребo, що тривала з 1709 до 1711 р. Данські посланці мали змогу спілкуватись із церковними ієрархами, місцевою аристократією та простолюдинами, брати участь у церковних богослужіннях, відвідувати численні храми та монастирі, бути учасниками весільних церемоній і похоронних процесій, спілкуватися зі співвітчизниками й іноземцями, мандрувати між містами та селами і просто спостерігати за людьми, які їх оточували.

Як стверджують біографи, Юль Юст був морським офіцером за освітою, тому його знання про інші релігії та конфесії були доволі загальними і радше лапідарними [33]. Завдяки "нідерландському" етапу життя та подорожі німецькими, польськими й прибалтійськими територіями на початку дипломатичної місії, Юль Юст мав нагоду ознайомитись із різними формами протестантизму та польським варіантом католицизму. Перебування в Російській державі, без сумніву, розширило й урізноманітніло його релігійний досвід через контакти із православною релігійною культурою та її представниками.

Слід зазначити, що під час формування складу посольства Юст Юль найняв собі дуже кваліфікованого й освіченого секретаря – Рasmus Еребo. Він був випускником теологічного факультету Копенгагенського університету, який через безробіття зголосився приєднатися до цього посольства. Більшість дослідників висловлюють гіпотезу, що власне ті фрагменти щоденника Юста Юля, де міститься опис православних храмів, церковних обрядів та згадуються певні церковнослужителі, були написані рукою Рasmus Еребo. Насиченість цих текстів латинськими цитатами, канцелярськими формулами, богословською термінологією та екскурсами в історію чітко відрізняє їх від інших частин щоденника, які могли бути написані як під диктовку, так і самим Юстом Юлем. Проте, незважаючи на ці обставини, текст зазначених подорожніх записок відображає спостереження представників однієї нації та однієї конфесії, носіїв тієї самої протестантської релігійної культури.

Читаючи текст подорожніх записок, можна виокремити кілька "блоків інформації", які об'єднані спільною темою чи проблемою. Для їхнього аналізу у статті буде застосовано інтердисциплінарний підхід, зокрема методологічне поєднання інструментів історії та соціоантропології релігії з метою ретроспективного дослідження феномена релігійної людини в контексті усіх її зв'язків із культурою суспільства. Такий соціоантропологічний

аналіз джерел дозволяє виокремити внутрішнє ставлення людини до віри та зовнішні вияви прихильності до обрядових практик [1, с. 68–70].

Зовнішні характеристики релігійності в описах мандрівників займають чільне місце через свою простоту і доступність. Вони не потребують особливих знань, тривалих наукових розвідок чи переосмислень. Це, переважно, інформація, що є "на поверхні" і потребує лише опису. Спостереження за поведінкою людей є храмах і в побуті, опис сакральної архітектури та поведінки духовенства є досить типовою інформацією, яку можна зустріти у численних тревелогах того часу. З огляду на це можна припустити, що зазначені "сюжети" запозичені з описів попередників або із читацького репертуару.

Найбільше в тексті помітні численні згадки про ритуали та жести православних, які привернули увагу Юста Юля відразу по прибутті в нову країну. Ідеться про численні низькі поклони і накладання знаку хреста перед іконами, що не тільки були в усіх будинках, але зустрічалися як зображення на воротах [26, с. 81]. Данський посол (або ж його секретар-співавтор записок), як освічений протестант, у цьому випадку навіть пригадує цитату з Біблії, що можна трактувати як спробу відшукати виправдання таких жестів у Священному Письмі, яке було основним джерелом аргументів (i. e. sola Scriptura). Проте відсутність ікон і критика їхнього культу у протестантизмі, а також приклади формального ставлення російських православних до них у певних ситуаціях, провокують жорстку критику автора, який вважає це все виявом релігійної неосвіченості та примітивності [26, с. 102].

Досить детально данський автор описує оздоблення православних храмів, адже візити до центральних соборів Москви та Петербурга, а також Києво-Печерської Лаври були обов'язковою частиною його дипломатичної місії, яку він намагався ретельно виконувати. В описах зазначених храмів данський дипломат звертає увагу на елементи розкоші, які відразу вражають відвідувачів, а особливо іноземців-іновірців: ікони прикрашені дорогоцінними металами та коштовним камінням, позолочені куполи і яскраві розписи церковних стін [26, с. 339–341, 389–390]. Автор намагається знайти паралелі і пригадує особливості католицької іконографії щодо зображення німбів, зразки якої ще збереглися в тогочасній Данії [26, с. 338–339]. Такі паралелі можна трактувати як спробу пояснити майбутнім читачам (тобто, данському королю і його радникам) незрозумілі елементи у православній іконографії та зовнішній атрибутиці православ'я загалом. Тим паче, що детальний опис розкоші храмів і паралелі із католицизмом ще раз підкреслюють "протестантський фокус" Юста Юля в аналізі елементів православної культури та її протиставлення протестантським принципам мінімалізму та скромності в облаштуванні церков.

Окрім ікон, увагу Юста Юля привернув культ мощей, який іще в часи Реформації зазнав потужної критики та переважно асоціювався у протестантів із католицькими практиками. Наприклад, під час відвідування монастиря св. Антонія в Новгороді, Юлю Юсту пропонували поглянути на особливо цінні сакральні об'єкти, серед яких були не тільки мощі св. Антонія, але й певні предмети, які стосувалися історії його життя. Власне, особливе пошанування не тільки до мертвого тіла, але й звичайного каменю та тростини, викликали іронічну реакцію автора тексту, що виявилась у короткому реченні латинською мовою до цього сюжету. У перекладі цей коментар, а саме "risum teneatis, amici!" означає "Стримуйте сміх, друзі" [26, с. 126]. Це цілком можна вважати при-

кладом критичного ставлення протестанта до православних практик та латентною демонстрацією своєї протестантської раціональності та критики ірраціональності православних. Зрештою, у цьому фрагменті він порівнює свого супроводжуючого (який, зрозуміло, був православним) із мавпою, що бездумно копіює жести монахів під час цілування та прикладання до мощей. Юль Юст же в цій ситуації демонструє безкомпромісність і небажання слідувати православним ритуалам, навіть *pro forma*. Хоча, якщо звернутися до дефініції Е. Дюркгайма, який стверджував, що "ритуали – це правила поведінки, які приписують, як людина має поводитися зі святими речами" [11, с. 4], то поведінка людей, описана у цьому фрагменті, виглядає цілком природним і логічним процесом, що відповідає православним приписам, проте дуже відрізняється від протестантського уявлення про ритуали. На думку відомого соціолога, ритуали відіграють важливу роль також і в соціальному житті, та є джерелом солідарності, яке зміцнює колектив зі спільними віруваннями. Підтвердження цієї тези ми теж можемо знайти у фрагментах, де данський дипломат описує враження від співучасті вірних у Літургії (спів із хором, синхронні поклони, повтори "Господи помилуй" тощо). Такі колективні ритуали, що були властиві православним вірним, ідентифікували їх як релігійну спільноту, а також підкреслювали культурну окремішність.

Як бачимо, релігійна поведінка православних росіян, яку мав нагоду спостерігати й описувати Юст Юль, радикально відрізнялася від звичної йому протестантської практики. Найперше тим, що у православ'ї зовнішні вияви релігійності були найбільше артикульовані: численні поклони, багаторазові накладання знаків хреста, цілування ікон, прикладання до мощей святих, голосний спів разом із хором, цілування рук священослужителів тощо. У протестантизмі ж ритуальна й обрядова складова зазнала критики й елімінації ще в часи Реформації. Внутрішня складова релігійної поведінки у протестантів була, звичайно, найважливішою. Навіть у цьому тексті помітно, що автор вирізняється власним знанням тексту Біблії, основних молитов, розумінням певних богословських категорій, на відміну від православних, з якими доводиться зустрічатися.

Релігійна неосвіченість населення, надмірна фетишизація та ритуалізація православної віри, яку він описує на сторінках щоденника, на його думку, мала одну вагому причину. Юль Юст влучно і дуже логічно вказує на низький рівень освіченості російського духовенства, яке "нічого не знає, не розуміє і подекуди є більшим невіглахом, аніж простолюдини, яких воно, власне, має навчити і наставляти" [26, с. 210–271]. Ці висновки він зробив на основі спілкування із численними православними ієрархами, які не володіли жодною іноземною мовою і не могли порозумітися навіть із його секретарем-перекладачем Расмусом Еребом, який говорив латиною. Складається враження, що, критикуючи православну церковну ієрархію, він протиставляв її протестантській моделі церковної ієрархії, де освіченість данського клиру була набагато кращою, ніж у Росії [15, с. 114–115].

Щодо внутрішніх характеристик православної релігійної культури, які вдалося "помітити та відчитати" данському дипломату за час своєї місії, то тут слід виокремити власний емпіричний досвід Юста Юля та досвід інших іноземців, який він інкорпорує до власних рефлексій і висновків щодо зазначених аспектів релігійності. Також варто наголосити на ролі перекладача-медіатора під час формування поглядів на інший вид релігійності.

Як справжній протестант, що переймається професійним розвитком і діловим успіхом, Юль Юст звертає також особливу увагу на стан справ у торговельній сфері [26, с. 356–357]. Проте численні приклади сваволі представників російської влади щодо німецьких і данських купців, які несправедливо зазнали збитків і численних принижень [26, с. 357], засвідчують складність або неможливість іноземцям чесно вести свої справи в умовах тотального безправ'я та державного хаосу. Історії зазначених купців-іноземців, на нашу думку, дуже добре пасують до веберівського образу купця-пуританина, що невтомно працює та відданістю професії намагається відшукати свій шлях до спасіння [5, с. 127].

Історія купця Бутенанта фон Розенбуша [26, с. 357–359], яку було детально описано на сторінках щоденника, на нашу думку, стала певним застереженням для данців, що хотіли б розпочати свою справу в Росії. Як бачимо, Юль Юст у непрямий спосіб підтвердив, що так звана протестантська етика, яку намагалися застосувати в російському середовищі купці та ремісники-іноземці, зазвичай не працювала на їхню користь. Оскільки більша частина російського суспільства жила, керуючись іншими нормами та цінностями, що дуже відрізнялися від "протестантської етики", яка була практичною, системною і мала свій метод для формування життєвої поведінки, на відміну від католицизму та православ'я, яким були притаманні людські хитання між моральними екстремами [5, с. 132].

Щоденні спостереження Юста Юля за життям царського двору та людей із різних соціальних груп формують на сторінках щоденника дуже строкатий образ російського суспільства, яке, крім релігійного фанатизму, також упадає у різні крайнощі, що певною мірою пов'язані з категоріями моралі й етики, та суперечать моральним настановам данського послання: зловживання алкоголем та їжею [26, с. 151–152], нерозуміння категорій "право" і "справедливість" [26, с. 388], відсутність ділової культури в політичній сфері [26, с. 239–240, 319], низька цінність людського життя [26, с. 319–320] та незаконні шляхи для досягнення власних цілей (і. е. корупція) [26, с. 356–360]. Засудження та несприйняття зазначених явищ автором свідчить не тільки про його конфесійну чи національну відмінність, але й етичну інакшість, що була сформована на основі не тільки протестантського вчення, але і європейського раціоналізму та ідей модерного часу. Російська ж держава початку XVIII ст. "очима данця" сприймається як дуже архаїчна, домодерна [16, с. 3–15] і подекуди навіть середньовічна, така що "провокує" представників модерних європейських держав протиставляти власні цінності та системи норм через порівняння, критику та несприйняття побаченого і почутого. Як власне і робив Юль Юст на сторінках свого подорожнього щоденника.

Отже, Юст Юль за час своєї дипломатичної місії зумів описати ритуально-обрядову складову православ'я, сакральну архітектуру, представників духовенства, поведінку вірних, представників кліру і церковної влади. Аналіз цих православних "символів" [9, с. 108–113] можна охарактеризувати певною методичністю, яка, на думку Макса Вебера, була властивою протестантам через "глибоку християнізацію їхнього життя" [5, с. 137–138]. Так виглядає, що у XVIII ст. навіть морський офіцер із "протестантським вихованням" (можливо, за підказкою свого секретаря-богослова) міг за власними спостереженнями та рефлексіями сформулювати хоча б для себе та своїх читачів збірний образ православної культури та її представників. Цей образ, у свою чергу, дозволив

"віддзеркалити" певний перелік власних йому моральних якостей та етичних принципів, що цілком можуть бути узагальнені поняттям "протестантська етика".

До них можна віднести несприйняття традиційного й архаїчного в релігійному світогляді православних через властивий Юсту Юлю раціоналізм. Крім того, протестантизм, що був "релігією вибору", а не спадком від батьків, як у випадку православної традиції, сформував у данського дипломата особливе ставлення до свободи дій у щоденній поведінці та професійній діяльності. Можливо зауважити, що автор щоденника намагається бути лояльним і терплячим до певних незручностей та утисків під час своєї місії (наприклад, браку свічок і дров взимку, погано облаштованого помешкання, браку провіанту та коней під час тривалих переїздів), апелюючи до особливостей тогочасної російської культури й економічних проблем у час Північної війни. У цих випадках Юст Юль демонструє поведінку, яку можна було охарактеризувати як "протестантську аскезу", використовуючи термінологію Макса Вебера [5, с. 115–183].

Зрештою, данський дипломат Юст Юль на сторінках свого подорожнього щоденника підтвердив більшість тез Макса Вебера про зміст "протестантської етики" та постав перед нами як показовий представник данської протестантської релігійної культури початку XVIII ст.

Список використаних джерел:

1. Ададунов В. Война цивилизаций: Социокультурная история русского похода Наполеона. Т. 1: Религия – Язык / В. Ададунов. – К. : Лаурис, 2017. – 400 с.
2. Алашкин А.Э. Становление протестантских общин в Санкт-Петербурге (первая четверть XVIII в.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / А.Э. Алашкин. – Челябинск, 1998. – 24 с.
3. Алпатов М. Русская историческая мысль и Западная Европа (XVIII – первая половина XIX в.) / М. Алпатов. – М. : Наука, 1985. – С. 356–369.
4. Артамонов В. Россия и европейские страны в годы Северной войны. История дипломатических отношений в 1697–1710 гг. / В. Артамонов // Вопросы истории. – 1987. – № 9. – С. 136–140.
5. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма / М. Вебер. – К. : Основы, 1994. – 261 с.
6. Возгрин В. Россия и европейские страны в годы Северной войны: (История дипломат. отношений в 1697–1710 гг.): автореф. дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.02 / В. Возгрин; АН СССР. Ин-т истории СССР. Ленингр. отд.-ние. – Ленинград, 1988. – 31 с.
7. Возгрин В. Источники по русско-скандинавским отношениям XVI–XVIII веков / В. Возгрин // Рукописные источники по истории Западной Европы в архиве Ленинградского отделения Института истории СССР. – Ленинград, 1982. – С. 124–157.
8. Возгрин В. Сведения о России XVI–XVIII вв. в переписке датских послов / В. Возгрин // Археологический ежегодник. – М., 1982. – С. 148–151.
9. Гірц К. Інтерпретація культур: Вибрані есе / К. Гірц. – К. : Дух і літера, 2001. – 542 с.
10. Дементьев Г. А. Введение реформации в Дании / Г.А. Дементьев. – СПб. : 1900.
11. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя, Тотемна система в Австралії / Е. Дюркгайм. – К. : Юніверс, 2002. – 423 с.
12. Елифанов П. Россия в Северной войне / П. Елифанов // Вопросы истории. – 1971. – № 7. – С. 117–134.
13. Исторические связи Скандинавии и России. IX–XX вв.: сб. ст. / под ред. Н.Е. Носова, И.П. Шаскольского. – Ленинград, 1970. – 403 с.
14. История Дании с древнейших времен до начала XX века / под ред. О.В. Чернышевой. – М. : Наука, 1996.
15. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад / А. Каппелер; пер. з нім. Х. Назаркевич, наук. ред. М. Крикун. – Л. : Вид-во Українського Католицького ун-ту, 2005. – 360 с.
16. Кром М. Государство раннего нового времени: общеевропейская модель и региональные различия / М. Кром // Новая и новейшая история. – 2016. – № 4. – С. 3–15.
17. Курило О.В. Лютеране в России XVI–XX вв. / О.В. Курило. – М.: Фонд "Лютеранское Наследие" World Wide Printing, 2002. – 400 с.
18. Лютеранские церкви и приходы России XVIII–XX вв.: ист. справоч. Ч. 1. / сост. Е.Е. Князева, Г.Ф. Соловьева. – СПб.: Литера, 2001. – 295 с.
19. Наливайко Д. Очима Заходу: рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. / Д. Наливайко. – К. : Основы, 1998. – 578 с.
20. Новейший философский словарь / сост. А.А. Грицанов. – Минск, 1998. – 896 с.

21. Россия XVIII в. глазами иностранцев / подгот. текстов, вступ. ст. и коммент. Ю.А. Лимонова. – Л.: Лениздат, 1989. – 542 с.
22. Січинський В. Чужинці про Україну: вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть / В. Січинський. – Прага, 1937. – С. 42–46.
23. Тиандер К. Датско-русские исследования : в 3 вып. / К.Ф. Тиандер. – СПб.: Типо-литография А.Э. Винеке, 1912–1915.
24. Успенский А. Россия и Запад в XVIII веке / А.Б. Успенский // История продолжается. Изучение восемнадцатого века на пороге двадцать первого. – М.; СПб.: Ферней-Вольтер, 2001.
25. Шенк Ф. Ментальные карты: конструирование географического пространства в Европе / Ф. Шенк // Политическая наука. – 2001. – № 4. – С. 4–17.
26. Grove G. "En Rejse til Rusland under Tsar Peter, Dagbogsoptegnelser af viceadmiral Just Juel, Dansk Gesandt i Rusland, 1709–1711" / G. Grove. – København: Gyldendal, 1893.
27. Brubaker R. Language, religion and the politics of difference / R. Brubaker // Nations and Nationalism. – 2013. – 19(1). – P. 1–20.
28. Burke P. The Cultural History of the Travelogue / P. Burke // Przegląd Historyczny. – 2010. – 101(1). – P. 1–11.
29. Daae Ludvig. Nordmænd og danske i Rusland i det attende aarh / Ludvig Daae. – 1884.
30. Geertz Cl. Religion as a Cultural System / Cl. Geertz // Anthropological Approaches to the Study of Religion / Michael Banton (ed.). – L.: Tavistock, 1973. – P. 1–46.
31. Marquard Emil. Danske gesandter og gesandtskabspersonale indtil 1914 / Emil Marquard. – Munksgaard, 1952.
32. Geertz Cl. Religion as a Cultural System / Cl. Geertz // Anthropological Approaches to the Study of Religion / Michael Banton (ed.). – L.: Tavistock, 1973. – P. 1–46.
33. With C. Just Juel / C. With // Dansk Biografisk Leksikon, 8. – 1894. – P. 587–590.

References:

1. ADADUROV, V. (2017) *Vojna civilizatsij: Sociokulturnaya istoriya russkogo pokhoda Napoleona*. Kiev: Laurus, p. 68–70.
2. ALAKSHIN, A. (1998) *Stanovlenie protestantskikh obshhin v Sankt-Peterburge (pervaya chetvert' XVIII v.)*. Abstract of unpublished thesis (Ph.D). Chelyabinsk University.
3. ALPATOV, A. (1985) *Russkaya istoricheskaya mysl' i Zapadnaya Evropa (XVIII – pervaya polovina XIX v.)*. Moscow: Nauka.
4. ARTAMONOV, V. (1987) Rossiya i evropeiskie strany v gody Severnoj vojny. Istoriya diplomaticheskikh otnoshenij v 1697–1710. *Voprosy istorii*, 9, p. 136–140.
5. VEBER, M. (1994) *Protestantska etyka i dukh kapitalizmu*. Kyiv: Osnovy.
6. VOZGRIN, V. (1987) Rossiya i evropeiskie strany v gody Severnoj vojny: (Istoriya diplomat. otnoshenij v 1697–1710 gg.). Abstract of unpublished thesis (Doctor of Historical Sciences). Institut istorii SSSR, Leningraskoe otdelenie.
7. VOZGRIN, V. (1982) Istochniki po russko-skandinavskim otnosheniyam XVI–XVIII vekov. In: *Rukopisnye istochniki po istorii Zapadnoj Evropy v arkhive Leningradskogo otdeleniya Instituta istorii SSSR*. Leningrad.
8. VOZGRIN, V. (1982) Svedeniya o Rossii XVI–XVIII vv. v perepiske datskikh poslov. In: *Arkheograficheskij ezhegodnik*, p. 148–151.
9. GIRTS, K. (2001) *Interpretatsiia kultur: Vybrani ese*. Kyiv: Dukh i litera.

10. DEMENT'EV, G. (1900) *Vvedenie reformacii v Danii*. SPb.
11. DYURKGAIM, E. (2002) *Pervisni formy relihiinoho zhyttia, Totemna systema v Avstralii*. Kyiv: Yunivers.
12. EPIFANOV, P. (1971) Rossiya v Severnoj vojne. *Voprosy istorii*, 7, p. 117–134.
13. NOSOVA, N.; SHASKOL'SKII, I. (1970) *Istoricheskie svyazi Skandinavii i Rossii. IX–XX vv.* Leningrad.
14. CHERNYSHEVA, O.V. (ed.) (1996) *Istoriya Danii s drevnejshikh vremen do nachala XX veka*. Moscow: RAN.
15. KAPPELER, A. (2005) *Rosii yak polietnichna imperiia: Vynyknennia. Istoriia. Rozpad*. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho Katolytskoho universytetu.
16. KROM, M. (2016) Gosudarstvo rannego novogo vremeni: obshcheevropeiskaya model' i regionalnye razlichiya. *Novaya i noveishaya istoriya*, (4), p. 3–15.
17. KURILO, O. (2002) *Lyuterane v Rossii XVI–XX vv.* Moskva: Fond "Lyuteranskie Nasledie" World Wide Printing.
18. KNYAZEVA, E.; SOLOVEVA, G. (2001) *Lyuteranskie cerkvi i prikhody Rossii XVIII–XX vv.: ist. spravochnik*. SPb: Litera.
19. NALYVAIKO, D. (1998) *Ochyma zakhodu*. Kyiv: Osnovy.
20. GRITSANOV, A. (1998) *Novejsij filosofskij slovar'*. Minsk.
21. LIMONOV, YU. (1989) *Rossii XVIII v. glazami inostrantsev*. Leningrad: Lenizdat.
22. SICHINSKYI, V. (1937) *Chuzhyntsi pro Ukrainu: vybir z opysiv podorozhei po Ukraini ta inshykh pisan chuzhyntsiiv pro Ukrainu za desiat stolit*. Praha.
23. TIANDER, K. (1912–1915) *Datsko-russkie issledovaniya*. Sankt-Peterburg: Tipolitografiya A.E. Vineke.
24. USPENSKII, A. (2001) *Istoriya prodolzhaetsya. Izuchenie vosemnadtsatogo veka na poroge dvadtsat pervogo*. Moskva; Sankt-Peterburg: Fernei-Volter.
25. SHENK, F. (2001) Mentalnye karty: konstruirovaniye geograficheskogo prostranstva v Evrope. *Politicheskaya nauka*, № 4, p. 4–17.
26. GROVE, G. (1893) *En Rejse til Rusland under Tsar Peter, Dagbogsoptegnelser af viceadmiral Just Juel, Dansk Gesandt i Rusland, 1709–1711*. København: Gyldendal.
27. BRUBAKER, R. (2013) Language, religion and the politics of difference. *Nations and Nationalism*, № 19 (1), p. 1–20.
28. BURKE, P. (2010) The Cultural History of the Travelogue. *Przegląd Historyczny*, № 101(1), p. 1–11.
29. DAAE, L. (1884) *Nordmænd og danske i Rusland i det attende aarh*.
30. GEERTZ, CL. (1973) Religion as a Cultural System. In Michael Banton (ed.). *Anthropological Approaches to the Study of Religion*. London: Tavistock, p. 1–46.
31. MARQUARD, E. (1952) *Danske gesandter og gesandtskabspersonale indtil 1914*. Munksgaard
32. GEERTZ, CL. (1973) Religion as a Cultural System. In Michael Banton (ed.). *Anthropological Approaches to the Study of Religion*. London: Tavistock, p. 1–46.
33. WITH, C. (1894) Just Juel. In: *Dansk Biografisk Leksikon*, 8, p. 587–590.

Надійшла до редколегії 20.11.17

I. Papa, PhD student
Ukrainian Catholic University, Lviv, Ukraine

"PROTESTANT ETHICS" OF DANISH DIPLOMATS IN THE BEGINNING OF THE XVIII CENTURY (BASED ON DIPLOMATIC MISSION SOURCES OF JUST JUEL, 1709–1711)

There were many travelers who had crossed Eastern Europe in the early 18th century. They portrayed not only the natural landscapes or everyday life of the locals, but also their religious culture, which impressed them with its distinctive and original peculiarities. The travel diary of Danish ambassador Just Juel, who managed a diplomatic mission at the Russian royal court from 1709 to 1711, is a representative pattern of the early modern travel literature. Mainly this Danish diplomat travelled around the Russian, Ukrainian and Polish territories and depicted it in details. In this article we focus our attention to his reflections on the Orthodox religious culture, since they reflected "Protestant view" of Orthodoxy at the beginning of the XVIII century. Moreover, these contacts of the Danish diplomat with another political and religious culture forced him to the manifestations of his "Protestant ethics" on the pages of his travel notes. The Weber's concept in this historical context involves also moral and ethical qualities that Just Juel manifested as a typical representative of the Protestant religious culture in the 18th century.

Key words: Just Juel, Danish diplomatic mission (1709–1711), "Protestant ethics", Max Weber, religious culture, travel literature